

DIONÝZ ĐURIŠIN: MEĐUKNJIŽEVNE ZAJEDNICE I TEORIJA UMJETNIČKOGA PRIJEVODA

Maria Vuksanović Kursar
Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska

Even today, Dionýz Đurišin's theory of interliterary communities is one of the starting points for intercultural research of literature. Đurišin approaches the interliterary communities and the phenomenon of special interliterary communities from different aspects, and marks out the literary translation as one of the most important literary concepts. Considering the differentiation of the literary process and interliterary reception, he is interested not only in its mediatory function but also in its cultural and social function. Emphasizing the partner relationship between the translator and the original text he stresses the creative function of the artistic translation where the translator becomes the author with his/her own poetics. That is also the reason for translation in the conditions of bilingualism/polylinguism and biliterariness/poliliterariness. Đurišin's conclusions and suggestions offer the possibilities for research of Slavic and middle European relationships marked with the common historical, political and cultural heritage. That is especially important in the era of globalisation of the European community and the threat of loss of identity and diversity of communities.

Uvod

Slovački književni teoretičar i u svijetu priznati komparatist Dionýz Đurišin (1929-1997) veliki dio svojega znanstvenoga rada posvetio je izgradnji teorije međuknjiževnih zajednica. Njegovo istraživanje međuknjiževnih zajednica na liniji pojmova *nacionalna književnost – međuknjiževne zajednice – svjetska književnost* predstavlja jednu od polazišnih točaka u proučavanju interkulturnih aspekata književnosti. To može biti osobito važno u istraživanju međuslavenskih (u širem smislu) i srednjoeuropskih kontakata, koji jesu, s jedne strane, vrlo bogati, ali s druge strane, etničke, jezične ili kulturne zajednice često se iz različitih razloga „zatvaraju“ prema određenim zajednicama, stvaraju odnos distance spram drugome, posebice stranom. Interkulturno istraživanje povijesti druge književnosti i kulture znači upoznati i razumjeti druge (Kovač, 2001), njihove posebnosti i razlike, koje nas okružuju; na taj način možemo bolje razumjeti i – sebe.

Ovaj je rad pokušaj predstavljanja osnovnih postavki Đurišinove teorije umjetničkoga prevođenja u kontekstu međuknjiževnih zajednica i međuknjiževnih odnosa. Za iscrpniji prikaz Đurišinove teorije umjetničkoga prevođenja, s obzirom na bogatstvo njegove bibliografije, potrebni su mnogo veći okviri. Na temelju Đurišinovih temeljnih tekstova o

umjetničkom prijevodu, sadržanih prvenstveno u knjigama *Z dejin a teórie literárnej komparatistiky* (1970), *Teória literárnej komparatistiky* (1975, 1985), *Osobitné medziliterárne spoločenstvá 2* (1991) i *Čo je svetová literatúra?* (1992) vidljivo je da je svoju teoriju postupno razrađivao i obogaćivao, što dokazuje sukcesivnost njegovih studija i članaka i njihovih proširenih varijacija. Naravno, treba imati na umu da je Đurišin glavninu svoje teorije razvijao u bitno drugačijim povijesnim i društvenim okolnostima od onih kojima svjedočimo. Možemo pretpostaviti da je njegova istraživačka sloboda iz političkih razloga bila ograničena¹. Slavska državstnost realizirana uglavnom u obliku mnogonacionalnih socijalističkih federacija zacijelo je odigrala ulogu u formuliranju nekih njegovih teorijskih stajališta. Sve to objašnjava činjenicu da su određeni njegovi stavovi i zaključci danas ipak teško prihvatljivi. No, to također nije razlog za odbacivanje Đurišinove teorije, naprotiv, trebalo bi biti izazov za prepoznavanje – za tadašnje opće prilike – naprednih ideja, za traženje i izdvajanje njenih aktualnih vrijednosti.

Međuknjiževne zajednice i posebne međuknjiževne zajednice

Smatrajući metodologiju tradicionalne komparatistike nedovoljnom da objasni dublje odnose unutar književnoumjetničkoga procesa, Đurišin se više osvrće na tipološku metodu, koja razmatra strukturu i sistem umjetničkoga djela i čvršće gradi teoriju, pri čemu revidira starije metode i unosi u komparatistiku pojam neograničene procesualnosti te kategoriju međuknjiževnoga procesa i međuliterarnosti (Đurišin, 1992). Dok nacionalnoknjiževni odnosi odražavaju kompaktnost i sustavnost nacionalne književnosti kao organske povijesne jedinice i cjeline, međuknjiževne zajednice tu cjelinu dovode u odnos s većim, nadređenim književnopovijesnim jedinicama, čiji je cilj sustav svjetske književnosti. Između tih polova postoji proturječno dijalektičko jedinstvo koje se, smatra Đurišin, ispoljava kao kreativna napetost između povijesti nacionalne i povijesti svjetske književnosti.

Međuknjiževne zajednice, tj. skupine nacionalnih književnosti predstavljaju određeni međustupanj u književnom razvoju, pomoćnu kategoriju između pojedinačnoga i općega. Istražujući posebne načine interakcija između određenih tipova međusobno bliskih književnosti i povijesnu uvjetovanost međuknjiževnih zajednica, Đurišin zaključuje da su one povijesne pojave, živi i promjenjivi oblici, koji reagiraju na različite

¹ Pripadnost bivše ČSSR bloku socijalističkih zemalja odredila je njenu podložnost utjecajima bivšega SSSR-a, oslanjanje ponajprije na sovjetsku znanost i suženo poznavanje zapadnih književnih i kulturnih teorija.

povijesne čimbenike (Đurišin, 1991). Različite povijesne okolnosti dovode do toga da jedna nacionalna književnost kao književnopovijesna jedinica može pripadati različitim sustavima. Svaka nacionalna književnost može u povijesnom razvoju biti dijelom nekoliko međuknjiževnih zajednica. Kriteriji, koji uvjetuju nastanak i povijesno funkcioniranje pojedinih međuknjiževnih zajednica nisu, zbog velikih razlika u povijesnom razvoju, konstantni. Đurišin posebno izdvaja sjedeće faktore: *etnički*, iz kojega proizlaze srodnost, sličnost, analogije idejnih i umjetničkih sredstava i postupaka (zajednice slavenskih, romanskih, germanskih i dr. književnosti); *jezični*, gdje jezična bliskost može biti uvjetovana etničkim faktorom, a mnogojezičnost i drugim faktorima; zatim *zemljopisni*, koji je doveo do tipizacije zajednice skandinavskih, srednjoeuropskih, mediteranskih, balkanskih i dr. književnosti. Osim tih, navodi i tada aktualan *administrativno-politički* faktor, koji pokazuje tendencije prema stvaranju poliknjiževnih povijesnih sustava. Oni su u Europi mnogonacionalni, a karakterizira ih individualna posebnost pojedinih nacionalnoknjiževnih sastavnica te prisustvo ujedinjavajućih elemenata.

Uz spomenuta, postoje i druga načela i vrste odnosa nacionalnih književnosti, objedinjenjuje ih pojam *posebnih međuknjiževnih zajednica*. Za njih je karakteristična neposredna, iznimno intenzivna razvojna interakcija. Posebne međuknjiževne zajednice bile su poznate pod pojmom mnogonacionalne književnosti, a ujedinjavala ih je ista država te zajednička idejno-političko ishodišta. Taj termin Đurišin odbacuje: pretpostavlja se prisustvo etnosa, no on ne mora nužno biti prisutan. Zato koristi pojam *višejezičnih književnosti* ili *višeknjiževnih sustava*. Oni mogu, ali ne moraju biti mnogonacionalni (npr. višeknjiževni sustav nekih književnosti Indije čine književnosti na različitim jezicima, kao što je engleski, sanskrt, urdu i hindi). Zato je književnopovijesno i teorijski neizbježno međuknjiževne zajednice odrediti kao *standardne* i *posebne*. Mnogonacionalni i višeknjiževni sustavi predstavljaju posebne, specifične međuknjiževne zajednice s posebnim obilježjima i svojstvima. Među faktore koji uvjetuju posebnost međuknjiževnih zajednica ubraja i *idejno-politički* (tu bi bilo mjesto nekadašnje opreke socijalističke : nesocijalističke književnosti), zatim *povijesno-ideološki*, koji proizlazi iz odnosa kolonizacije (opreka književnosti kolonija : književnosti metropola). Posebno mjesto pripada faktoru *razvojne diferenciranosti*, uzročniku mnogih metodoloških problema u tradicionalnoj književnoj komparatistici. Na jednoj strani stoje književnosti bogate razvojne dinamike, stilskoga i žanrovskoga profila, dok su nasuprot njih književnosti, koje se različito prezentiraju u međuknjiževnom razvojnom procesu. Đurišin konstatira da apriorni sudovi o „velikim“ i „malim“ književnostima pretpostavljaju jedinstveni

razvoj pojedinih književnosti te primjenjuju jedinstvene kriterije vrednovanja, iako književnopovijesno istraživanje pokazuje u pravilu neravnomjerni razvoj. Da bi izbjegao takve jednostrane ocjene („ovisnost“, „utjecaj“ i sl.) razvojnih posebnosti pojedinih književnosti, Đurišin koristi pojam *diferencirane* i *manje diferencirane* književnosti, bez elemenata vrednovanja, naglašavajući pritom sposobnost jedinstvenoga doprinosa svake samostalne književnosti međuknjiževnom procesu. Na kraju, vezano uz istraživanje orijentalnih književnosti, Đurišin navodi *religijski* faktor, koji je često konstitutivni čimbenik nastanka i oblikovanja međuknjiževnih zajednica. Proučavanjem posebnih međuknjiževnih zajednica moguće je otkriti bogatstvo književnoga procesa, konkretnih književnopovijesnih izraza, pa tako i raznolikost umjetničke književnosti (Đurišin, 1992). Izdvajanjem faktora koji uvjetuju nastanak i razvoj posebnih, ali i standardnih međuknjiževnih zajednica, Đurišin je te zajednice pokušao ne samo objasniti, nego i naznačiti mogućnosti konkretnoga književnopovijesnog istraživanja na bogatom korpusu svjetske književnosti.

Umjetnički prijevod u međuknjiževnom procesu

U raspravama o međuknjiževnim zajednicama Đurišin veliku pažnju posvećuje umjetničkomu prijevodu, jer predstavlja jedan od najmarkantnijih izraza međuknjiževne interakcije, proizvod je međuknjiževne komunikacije i uvelike je uvjetuje i određuje (Đurišin, 1991). S gledišta klasificiranja oblika međuknjiževnoga procesa prijevod se može svrstati u područje eksternih ili internih kontakata. Đurišin ga iz standardnih posljedica apercipije izdvaja kao pojavu, koja više od ostalih oblika kontaktnih odnosa pokazuje usmjerenost međuknjiževnoga procesa i najneposrednije konkretizira sadržaj međuliterarnosti. Stoga, istražujući međuknjiževne zajednice, umjetničkomu prijevodu posvećuje veliku pažnju i ističe njegove specifičnosti upravo u tim književnopovijesnim oblicima.

U knjizi *Z dejín a teórie literárnej komparatistiky* (1970) te kasnijoj knjizi *Teória literárnej komparatistiky* (1985) Đurišin konstatira veliki interes jezikoslovlja i znanosti o književnosti za istraživanje prijevoda i metoda prevođenja. Ipak, primjećuje nedovoljno komparatističko istraživanje toga područja, iako međuknjiževni odnosi sadrže ne samo polaznu točku geneze prevoditeljske djelatnosti, nego je i iznutra modificiraju, uvjetuju njene postupke i pojedina rješenja.

Međuknjiževne funkcije umjetničkoga prijevoda

Uključivanjem u „vječnu“ diskusiju o tome pripada li prijevod jezikoslovlju ili znanosti o književnosti, Đurišin pokazuje da su teorije prevođenja ili sklone izolacionizmu ili pak, s druge strane, pretjeranom naglašavanju neke od funkcija umjetničkoga prijevoda u književnosti. Pojedine teorije usmjerene su ponajprije na jezična i stilska sredstva korištena u transformiranju književnoga djela u drugi jezični kod; ograničavaju se na instrukcije o tome što bi trebalo prevoditi, što transliterirati, gdje rabiti supstituciju, adaptaciju i sl. (Đurišin, 1985). Uzimajući u obzir komunikativnu funkciju prijevoda, ali i diferencirani književnoumjetnički proces, Đurišin dolazi do zaključka da je umjetnički prijevod potrebno proučavati na dvije razine: s jedne strane njegovo funkcioniranje u *receptijskoj književnosti*, a s druge strane njegovo funkcioniranje u *međuknjiževnom procesu* (Đurišin, 1991).

U teorijskim i književnopovijesnim tumačenjima umjetničkoga prijevoda često se naglašavalo njegovo mjesto u procesu *nacionalne književnosti*, što je proizlazilo iz partnerskoga odnosa prijevoda prema produkciji nacionalne književnosti. Prevedeno djelo trebalo je na neki način „dopuniti“ ono što je nedostajalo u prijevodima *receptijske književnosti*. Analiza i istraživanje funkcije umjetničkoga prevođenja u nacionalnoknjiževnom procesu stalni je zadatak znanosti o prevođenju, ali i povijesti nacionalne književnosti. Prijevod je, smatra Đurišin, programski izraz recepcije razvojnih trendova drugih naroda i konkretizacija njihovih književnih djela u nacionalnoj književnoj sredini (Đurišin, 1991).

Govoreći o oblicima *recepcije*, Đurišin ističe njihov kvalitativni i kvantitativni karakter. U procesu međuknjiževnoga odnosa prijevod vidi kao jedan od značajnih posrednika te ga stavlja na istu razinu s npr. publicističkim posredovanjem te s posredničkom funkcijom kakvu može ispunjavati i domaće književno djelo (Đurišin, 1970; Đurišin 1985). No tako se ipak nisu uvijek i na odgovarajući način vrednovala međuknjiževne funkcije umjetničkoga prevođenja, a treba istaknuti da upravo prijevod kao posljedica recepcije stranih impulsa odražava međunacionalne dimenzije književnosti. On predstavlja dio nacionalnoknjiževnoga procesa, ali je istodobno i komunicat bez kojega nije moguće razmišljanje o međuknjiževnom procesu, jer je polilingvizam ili barem bilingvizam recipijenta prije iznimka nego redovita pojava. Zato je u analizi prijevoda nužno sagledati ne samo odnose prema prijevodnoj receptijskoj književnosti, nego istodobno i odnose prema općenitijim i širim razvojnim tendencijama književnosti.

Đurišin zato umjetnički prijevod i njegovu funkcionalnost istražuje ne samo iz nacionalnoknjiževnoga, nego i iz *međuknjiževnoga gledišta*. Taj se fenomen u njegovom teorijskom sustavu dijeli na barem dvije komponente: *svjetsku književnost* i njoj podređene oblike – *međuknjiževne zajednice*. Svojstva umjetničkoga prijevoda razmatra iz aspekta svjetske književnosti, ali i *posebnih međuknjiževnih zajednica*. Kao što je već spomenuto, misli na takve međuknjiževne zajednice, skupine nacionalnih književnosti, za koje su tipični oblici povijesnoga suživota, u kojima je dolazilo ili dolazi do prožimanja književnih tradicija i konvencija. To su npr. anglofone i frankofone književnosti, nekadašnje zajednice slovačke i češke književnosti, književnosti istočnih Slavena, nekadašnje zajednice južnoslavenskih književnosti itd (Đurišin, 1991). Istraživanje umjetničkoga prijevoda iz gledišta međuknjiževnoga procesa, tj. međuknjiževnih zajednica, kao i iz gledišta svjetske književnosti otvara problem njegovih kvalitativno različitih funkcija.

U definiranju smisla prevođenja obično se ističe transformacija umjetničkih informacija izvornika u drugi jezično-književni sustav, dakle prioriteta je *posrednička funkcija* prijevoda. U međuknjiževnoj interakciji književnosti, koje tvore posebne međuknjiževne zajednice, prevođenje ne mora biti motivirano samo posredničkom funkcijom (koja je minimalna), jer u okviru tih književnosti može postojati djelomičan ili i potpuni bilingvizam: npr. u prijevodu s češkoga na slovački jezik, drugi jezik čitatelju ne predstavlja posebnu prepreku u percipiranju umjetničkih vrijednosti. Drugi je primjer nacionalnih manjina, kod kojih je bilingvizam gotovo opća pojava (npr. prijevodi slovačkih i čeških književnih djela na ukrajinski jezik za Ukrajince u bivšoj Čehoslovačkoj).

Odgovor na pitanje, što je dakle smisao prevođenja za Đurišina je nedvojben: to su druge funkcije, koje stavlja pod nazivnik *kulturno-društvena funkcija* prijevoda. Ona proizlazi iz manjinske politike, ambicija nacionalnih manjina da sudjeluju u književnom životu, prihvaćanja književnih djela drugih naroda, interesa izdavača i niza drugih čimbenika. No, mogu li ti razlozi koji zapravo nisu umjetničke prirode objasniti opravdanost prevođenja u uvjetima biliterarnosti, poliliterarnosti ili polilingvizma? Odgovor je opet nedvojben: ne mogu. Prevoditeljska praksa pokazuje da je motiviraju i drugi, unutarnji književni razlozi, kodirani u samoj suštini umjetničkoga prijevoda.

U slučajevima biliterarnosti ili poliliterarnosti te bilingvizma ili polilingvizma kreativnost umjetničkoga prevođenja dolazi do izražaja kroz partnerski odnos prevoditelja prema izvorniku, kroz naglašavanje *stvaralačke funkcije* umjetničkoga prijevoda. Partnerski odnos prema izvorniku daje mogućnost paralelne recepcijske konfrontacije dva različita

oblika djela. Primjerice, ukrajinski i bjeloruski čitatelji Puškinova *Eugena Onjegina*, djela koje im je dobro poznato u izvorniku, prijevod na ukrajinski i bjeloruski jezik prihvaćaju kao varijantu teksta. Njihova je čitateljska recepcija dvodimenzionalna, oni primjećuju umjetnička sredstva i postupke kojima se prijevod razlikuju od izvornika. To je kvalitativno viši stupanj međuknjiževne recepcije, koji opravdava prevođenje u uvjetima polilingvizma i poliliterarnosti. Dvodimenzionalna recepcija izvornika i prijevoda ostvaruje se i u tzv. dvojezičnim izdanjima djela, koja imaju i praktične ciljeve: učenje stranoga jezika. Paralelno objavljivanje izvornika i prijevoda na suprotnim stranicama knjige čitatelju daje mogućnost da prati rad prevoditelja, provjerava njegove rezultate i izgradi zajedno s prevoditeljem određeni partnerski, odnosno kreativni odnos prema izvorniku i prema autoru. Dvojezična su izdanja karakteristična za prijevode iz književnosti, koje s književnošću s koje se prevodi čine posebnu međuknjiževnu zajednicu. Zahvaljujući kreativnosti umjetnički je prijevod snažan mehanizam međuknjiževnoga kontinuiteta i povezivanja (Đurišin, 1991). Zato ga svrstava među oblike recepcije umjetničkih vrijednosti drugih naroda, čije su sastavnice primjerice i oblici kontaktnih odnosa poput imitacije i filijacije. Prijevod ne samo da stvara jezične preduvjete za recepciju umjetničkih vrijednosti drugih naroda, nego je i sam po sebi konkretan oblik književnopovijesne apercepcije djela drugoga naroda.

Međuknjiževno je gledište naglasilo dimenziju, koja sudjeluje u izgradnji načela međuknjiževnoga procesa, većih nadnacionalnih, međuknjiževnih zajednica, kao i svjetske književnosti. Posrednička funkcija prijevoda tradicionalno je privilegirana, naglašava Đurišin, jer teorija umjetničkoga prevođenja još nije prešla granice nacionalnoknjiževnoga procesa, zanemarivala je njegovu uvjetovanost i povezanost s međuknjiževnim procesom. Otuda zahtjev za što adekvatnijim posredovanjem stranih vrijednosti u nacionalnoknjiževni sustav, traženje identičnosti s izvornikom; tu je izvor vječne dileme između „vjernoga, no ne i lijepoga“ i „nevjernoga, ali zato lijepoga“ prijevoda. Sve to doprinijelo je pojednostavljenomu pogledu na pojedine objektivne funkcije umjetničkoga prijevoda. No, Đurišin ističe važnost *individualnih ciljeva prevoditeljskoga rada i partnerski odnos prevoditelja prema djelu* koje prevodi kao neophodan element prevođenja. Izvornik više nije nepromjenjiv i obvezujući objekt transformacije, nego postaje dijelom neposrednoga književnog života, predmetom individualiziranoga umjetničkog stvaralaštva, konkretnim partnerom ne u smislu prevoditelj – tumač, nego prevoditelj – autor. Prilikom vrednovanja umjetničkoga prijevoda u posebnim međuknjiževnim zajednicama i u svjetskoj književnosti dolazi do djelomično *modificiranoga shvaćanja slobode i vjernosti prijevoda*,

njegove adekvatnosti i specifične kreativnosti (Đurišin, 1991), što pokazuje i primjer slovačkoga pjesnika Lubomíra Feldeka, koji je na slovački jezik prepjevao stihove Majakovskoga tako da je izazvao kritike pripadnika starije slovačke prevoditeljske škole zbog nepoštivanja bitnih elemenata izvornika i autorova stila.

Dakle, odnos prevoditelja prema izvorniku različit je i pruža čitav raspon mogućnosti. U razmišljanju o prijevodu kao obliku recepcije Đurišin navodi da je prijevod uvjetovan ne samo poetikom svoga vremena, nego i *osobnom poetikom prevoditelja* (Đurišin, 1985). Kada bismo pretpostavili postojanje tzv. vjernoga prijevoda, izvornik bi bio jedini izvor informacija, a jezični sustav prijevoda njihov jedini oblik koda. No i tada treba računati na prevoditeljeve nepreciznosti i odstupanja, relativnost njegovih sposobnosti da dešifrira cjelokupan sadržaj izvornika; isto tako, jezični sustav prijevoda ne može prenijeti i izraziti sve osobine izvornika. To su mjerila vrijednosti prijevoda, ali samo s gledišta izvornika, no s gledišta vrednovanja prevoditeljske metode ta odstupanja nisu odlučujuća. Odlučujući su postupci koji proizlaze iz individualne interpretacije prevoditelja i tada više ne govorimo o posredničkoj funkciji, nego o *posebnom obliku međuknjiževne recepcije*. Govoreći o prevoditeljskom i autorskom odnosu prema izvorniku, Đurišin spominje *vjernost*, koja se odnosi na prevoditeljsku aktivnost i *točnost*, kojom se odražava odnos prema izvorniku. Kao primjer navodi prijevod Cyrana iz Bergeraca na ruski jezik, koji je prevoditeljica T. Ščepkinova-Kupernikova „proširila“ za pedeset posto u odnosu na izvornik. Usprkos formalnoj nepreciznosti, ipak je očuvana vjernost izvorniku i taj se tekst klasificira kao prijevod. No basne I. A. Krilova, s druge strane, prihvaćene su ne kao prijevod, nego kao izvorno djelo, jer nisu vjerne izvorniku. Basne La Fontainea poslužile su samo kao inspiracija Krilovu, koji ima svoju vlastitu poetiku te je i usprkos mnogim podudarnostima i sličnostima izmijenio kolorit, duh basni, prilagodio ih konvenciji ruskoga čitatelja. Može se eventualno govoriti o utjecaju izvornika na djelo, ali takav komparatistički pristup neće otkriti njihovu posebnost i umjetničku originalnost. Đurišin naglašava da u spomenutom primjeru nije riječ o prijevodu, nego o izvornom djelu, koje s međuknjiževnoga gledišta predstavlja kvalitetu drugačiju od one koja odlikuje adaptaciju. Naime, radi se o – imitaciji (Đurišin, 1985).

Napetost posredničke (informativne) i stvaralačke (kreativne) funkcije prijevoda dovodi do toga da prva uzmiče u pozadinu, a u prvi plan izlazi dvodimenzionalna, dvopripadna, obogaćena međuknjiževna recepcija izvornika. Tu posebnost tumačenja umjetničkoga prijevoda u uvjetima međuliterarnosti, prije svega posebnih međuknjiževnih zajednica Đurišin naziva *supremacijom stvaralačke funkcije prijevoda*. Njena je posljedica

redukcija translacijske funkcije u uvjetima bilingvizma posebne međuknjiževne zajednice. Bilingvizam i biliterarnost tako omogućavaju simultano usvajanje dva oblika, dvije varijante umjetničke konkretizacije istog teksta. U tome Đurišin vidi opravdanost prevođenja u uvjetima nekih posebnih međuknjiževnih zajednica. U prošlosti nije poklanjana dovoljna pažnja ovako shvaćenju kreativnosti umjetničkoga prijevoda i to usprkos tomu što je riječ o savršenijem i smislenijem obliku recepcije umjetničkoga djela drugoga naroda, posebno značajnom obliku njegove apercepcije u stranoj sredini. Velike istraživačke ogućnosti u tom se pogledu otvaraju na širem materijalu posebnih međuknjiževnih zajednica primjerice zapadnoeuropskih književnosti, zatim književnosti SAD-a, kao i književnosti Afrike i Azije, gdje su postojali i postoje razni oblici suradnje književnosti s nekim europskim književnostima (Đurišin, 1991, Đurišin, 1992).

Druge kategorije umjetničkoga prijevoda u kontekstu međuknjiževnih zajednica

Uzimajući u obzir navedeno, potrebno je spomenuti i neke druge kategorije umjetničkoga prijevoda u posebnim međuknjiževnim zajednicama koje po Đurišinu nisu dovoljno iskorištene. Posebno se osvrće na kategoriju *prevoditeljske dvopripadnosti*, koja se javlja u slučajevima monolingvizma, bilingvizma ili polilingvizma i s tim povezane biliterarnosti i poliliterarnosti. Prevoditeljska dvopripadnost nije opća pojava, najbolje pretpostavke za svoje postojanje ima u posebnim međuknjiževnim zajednicama, zahvaljujući suptilnim, neposrednim oblicima interakcije i međuknjiževne komunikacije. Postoji npr. u slavenskoj međuknjiževnoj zajednici, u anglofonim, frankofonim književnostima itd. Problematici konkretne prevoditeljske prakse u uvjetima posebnih međuknjiževnih zajednica s karakterističnim znakovima bilingvizma i biliterarnosti, ili jezične i književne bliskosti pripada i pitanje *autorskoga prijevoda*. Kao primjer Đurišin navodi autorske prijevode pisca Čingiza Ajtmatova s kirgiškoga na ruski jezik i obratno. Pojava praktičnoga bilingvizma pojačanoga biliterarnošću te dvopripadnošću Ajtmatovih djela urodila je nastankom dvaju prijevoda nekih njegovih tekstova i to autorskoga prijevoda te paralelnog prijevoda drugoga prevoditelja na ruski ili na kirgiški jezik. Tako postoji nekoliko varijanata prijevodnih konkretizacija Ajtmatova stvaralaštva, što je jedinstvena interakcija u posebnoj međuknjiževnoj zajednici.

Neophodno je istraživanje i tzv. *unutarknjiževnoga prijevoda*. Ta je pojava tipična za mnoge, posebno manje diferencirane književnosti

posebnih, kao i standardnih međuknjiževnih zajednica, ali i izvan njih. Njegova funkcionalnost i frekvencija izrazita je u književnostima koje su se razvijale na rubu mnogih međuknjiževnih zajednica, gdje je dolazilo do križanja i preklapanja različitih čimbenika književnoga razvoja. To se događalo npr. u povijesti slovačke književnosti, u koju spadaju djela napisana na staroslavenskom, njemačkom, češkom, mađarskom, latinskom i drugim jezicima. Jezik unutarknjiževnoga prijevoda doprinosi naknadnom prihvaćanju informacija (Đurišin, 1991, 1992). Malo je istražen i u praksi uobičajen „prijevod iz druge ruke“, tj. prijevod prijevoda, koji se javlja ondje gdje nema prevoditeljskoga bilingvizma. U posebnim međuknjiževnim zajednicama koristi se vrlo često kada određena književnost ima posredničku funkciju u odnosu na drugu književnost, pri čemu nije riječ samo o jezičnom posredovanju, nego i o posredovanju književnih postupaka i umjetničkih rješenja.

Dakle, istraživanje umjetničkoga prijevoda iz gledišta standardnih ili posebnih međuknjiževnih zajednica izrazito je produktivno, a ukazuje i na sljedeću kontekstualnu razinu koja je hijerarhijski nadređena: svjetsku književnost, gdje umjetnički prijevod kao faktor međuknjiževnoga kretanja dobiva druge dimenzije, ulazi u nove odnose.

Zaključak

Rad i otkrića Dionýza Đurišina na području književne komparatistike, teorije međuknjiževnih zajednica i teorije umjetničkoga prijevoda i njihova usustavljenost predstavljaju nezaobilaznu vrijednost u interkulturnom proučavanju slavenskih književnosti i njihovih bogatih međusobnih odnosa. Teoriju Dionýza Đurišina moramo čitati u okviru društveno-političkih okolnosti u kojima je nastajala i tako je i tumačiti. Pojedini njegovi zaključci doimaju se anakronima i neprimjenjivima iz različitih praktičnih razloga; stoga je razumljivo da je među slovačkim književnim znanstvenicima imao i ima kritičare i protivnike (Anton Popovič, Anna Valcerová). Ipak, originalnost Đurišinova djela i danas inspirira i pruža konkretne načine i mogućnosti istraživanja međuknjiževnih i kulturnih posebnosti. Korisna su ne samo njegova teorijska stajališta, nego i konkretni primjeri, na kojima predstavlja nove, neuobičajene poglede na umjetnički prijevod i njegovu ulogu u kontekstu posebnih međuknjiževnih zajednica i tako daje doprinos diskusiji o teorijama prevođenja. Osobito su zanimljive mogućnosti, koje pokazuje kao otvorene i nedovoljno iskorištene u istraživanju ne samo međusobnih odnosa Slavena, nego i naroda i zajednica Srednje Europe, koje stoljećima u velikoj mjeri povezuje zajedničko povijesno, političko (sa svojim pozitivnim i negativnim stranama) i kulturno

nasljeđe. To je posebno važno u eri u kojoj sveprisutan proces bezlične globalizacije europskoga društva ozbiljno prijeto gubitkom identiteta i bogatstva nacionalnih, jezičnih, vjerskih i drugih raznolikosti zajednica. Iz tih razloga znanstveno je djelo Dionýza Ďurišina predmetom analitičkoga proučavanja i može biti poticaj za daljnje književnoznanstveno istraživanje, a posebno za interkulturne studije.

Literatura:

Ďurišin, Dionýz. 1992. Čo je svetová literatúra? Bratislava: Vydavateľstvo Obzor.

Ďurišin, Dionýz. 1991. Medziliterárne funkcie umeleckého prekladu. U: Ďurišin, Dionýz i sur. Osobitné medziliterárne spoločensvá 2. Bratislava: VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

Ďurišin, Dionýz. 1985. Teória literárnej komparistiky. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

Ďurišin, Dionýz. 1972. Z dejín a teórie literárnej komparistiky. Bratislava: Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, Ústav svetovej literatúry a jazykov.

Chiméra prekladania. Antológia slovenského myslenia o preklade. Ur.: D. Sabolová, VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Ústav svetovej literatúry SAV, Bratislava 1999.

Kovač, Zvonko. 2001. Poredbena i/ili interkulturna povijest književnosti. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, Biblioteka književna smotra.

Valcerová, Anna. 2006. Dva systémy literárnej komparistiky. Dionýz Ďurišin a Harold Bloom. U: Teória umeleckého diela. Metodológia vedy a metodológia literárnej vedy. Ur.: Viera Žemberová. Prešov. www.pulib.sk/elpub/FF/Zemberova2/index.htm. (uvid: 11. 10. 2007.)